

Rättsvetenskapen i teori och praktik

– några tankar från en advokat

ANNE RAMBERG*

Alla samhällen behöver en rättsordning. Den utgör själva grundvalen för samhällsordningen. Rättsordningen fungerar såväl som politiskt reforminstrument som en integrerande och stabiliserande faktor. Rätten fördelar politisk och ekonomisk makt. Den utgör även ett instrument för konfliktlösning. Att rättsvetenskaplig forskning inom detta område är nödvändig torde följaktligen vara självklart.

Ur ett rättsfilosofiskt perspektiv har det alltsedan antikens dagar, genom Aristoteles och dennes tes om rättvisa, varit ett axiom att rättsvetenskapen har en central uppgift att fylla. Senare under Thomas av Aquinos blomstringstid på 1200-talet kom rättsteoretiska problem att behandlas med utgångspunkt i tesen att den naturliga rätten var överordnad och hade företräde framför den positiva rätten.

”TÄNKA FRITT ÄR STORT
MEN TÄNKA RÄTT ÄR STÖRRE”

Devisen återfinns som bekant ovanför entrén till aulan vid Uppsala universitet. Mottot är hämtat från den kontroversielle 1700-talsskalden och filosofen Thomas Thorilds skrift: ”Rätt, eller alla samhällens eviga lag”. Många har försökt eller trott sig förstå att uttolka författarens avsikt med detta motto. Förklaringarna och i motsvarande mån entusiasmen över ordstävets varierar. Pelle Holm och andra med honom menar dock att det innehåller en uppmaning att tänka logiskt och följdriktigt, dvs. vetenskapligt. Så långt är det lätt att bejaka maximen. Titeln, ”Rätt, eller alla samhällens eviga lag”, antyder också en naturrättslig orientering. Den formulerades efter franska revolutionen och dess lidanden. Efter andra världskriget uppstod likaså en naturrättsligt färgad debatt i Tyskland med utgångspunkt i att det skulle finnas en högre norm som begränsar den positiva rätten. Som en reaktion på de två världskrigens färd tillkom vid denna tidpunkt också FN-stadgan och Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna. Dessa dokument slog fast att det finns vissa övergripande universella rättigheter som inte kan åsidosättas.

* Advokat, generalsekreterare i Sveriges advokatsamfund.

Man skulle alltså med utgångspunkt i Aristoteles tes om rättvisa och den efterföljande utvecklingen kunna konstatera att det i en demokratisk rättsstat uppställs krav på att rätt och rättvisa ska gå hand i hand. Av detta anses följa att lagstiftningen materiellt måste ha visst innehåll. Det räcker inte med att en bestämmelse är demokratiskt stiftad genom lag. Demokratin är inte ensam en garanti för rättsstaten och dess kännetecken. Lagstiftningen måste också ha viss kvalitet och grunda sig på vissa universella rättigheter som inte kan åsidosättas. På samma sätt måste rättstillämpningen ske inom ramen för allmänt vedertagna ramar och med iakttagande av grundläggande normer. Dessa principer har därför manifesterats bl.a. i FN-stadgan, Europakonventionen och EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna m.fl. internationella överenskommelser, liksom genom bl.a. Europadomstolens för mänskliga rättigheter praxis.

Jurister har ett särskilt ansvar för upprätthållande av de principer som ligger till grund för den demokratiska rättsstaten. Detta gäller jurister verksamma inom utbildning, lagstiftning, rättstillämpning och forskning eller som rådgivare till departement och riksdag, liksom advokater. För att kunna fullfölja detta ansvar måste jurister vid utförande av sina samhällsliga uppgifter vara garanterade och själva värna sitt oberoende. Man kan i sammanhanget notera att de tjänstemän inom det amerikanska justitiedepartementet, liksom övriga jurister inom Bush-administrationen, som medverkade till införandet av tortyr som förhörsmetod genom acceptandet av s.k. water-boarding, inte levde upp till detta ansvar. Exempelen kan givetvis göras fler och återfinns, om än i mindre dramatiska tillkortakommanden, också i Sverige. Lagrådets och framför allt de lägre domstolarnas mycket återhållsamma tillämpning av sin lag- och normprövningskyldighet är exempel härpå. De högsta domstolarnas (bristande) principer för meddelande av prövningstillstånd är ett annat. Rättsvetenskapsmän som okritiskt låter sig "köpas", advokater som inte gör sitt yttersta för sin klient eller åklagare som underlåter att leva upp till sin objektivitetsplikt är andra exempel på samma sak, om än inte lika iögonfallande.

Roller och beröringspunkter

De advokater som har forskat är överens om att forskning och advokatverksamhet gynnar varandra. Man kan uttrycka det så att forskningen ger struktur och advokatverksamheten sätter in denna struktur i ett verkligt skeende. Advokatens roll är att med nit och omsorg obundet tillvarata klientens intressen. Det skall advokaten i första hand göra i sin egenskap av ombud för klienten, inom ramen för det konkreta uppdraget genom att alltid vidmakthålla sin lojalitetsplikt gentemot klienten, men också i en

mer abstrakt roll i försvarandet av individens fri- och rättigheter. Advokatens verksamhet är en synnerligen god forskningsmiljö. Den möjliggör en verklighetsanpassad forskning som har goda förutsättningar att bli nyttig. På samma sätt som forskningen behöver ett mer praktiskt perspektiv tjänar advokatmiljön på ett mer teoretiskt angreppssätt.

Till skillnad från advokaten har forskaren ett ansvar att sträva efter sanning. Även om inte advokaten har en sådan uppgift har advokaten trots allt en skyldighet att hålla sig underrättad om de förhållanden som grundar ett krav eller ett åtal. Det är en förutsättning för att kunna göra en vederhäftig analys och strategi för hur klientens intressen bäst tillgodoses. Det ankommer inte heller på domstolen att finna sanningen, även om det finns de som hävdar motsatsen. Domstolens uppgift att pröva bevisning, tillämpa lagstiftning och utdöma påföljder är inte liktydigt med att finna sanningen. Domstolen skall dock till skillnad från advokaten vara opartisk.

Dessa olika uppgifter och roller leder till olika angreppssätt och metoder. Rättsvetenskapen och den rättsliga praktiken har emellertid många beröringspunkter. De juridiska institutionerna utbildar jurister och präglar därigenom också de praktiserande juristerna som domare och advokater. Doktrinen används fortlöpande. Rättsvetenskapsmännen tillhandahåller rådgivning, rättsutlåtanden, undervisning och deltar som skiljemän och domare. De bidrar aktivt till lagstiftningsarbetet där de medverkar som sakkunniga och experter i offentliga utredningar.

Inte sällan recenseras avhandlingar och andra rättsvetenskapliga arbeten av praktiserande jurister utanför akademien. Praktiker ingår ibland i betygsnämnder för bedömning av doktorsavhandlingar. Advokater och domare medverkar inte sällan även i redaktionellt arbete. På samma sätt deltar även praktiker som rättsvetenskapare i offentliga utredningar.

Den rättsvetenskapliga forskningen är en viktig del av den juridiska traditionen och följaktligen av rätten. Rättshistoriens roll skall heller inte underskattas. Den ger ramen och grundvalen för rättens utveckling i historien och är en spegel för tidigare generationers normer, gärningar och värden. Rättshistorien är ett område inom rättsvetenskapen som i dag tyvärr riskerar att få allt mindre utrymme i undervisningen och därmed bidra till ett än mer perspektivlöst förhållningssätt till rättens betydelse och rättsstatens innebörd. Denna utveckling kan också ses som ett uttryck för en bristande rättskultur. Här har rättsvetenskapen en central roll att spela.

Rättsvetenskapen i form av rättssociologi och kriminologi ger vidare nödvändig teoretisk kunskap om civilrättens respektive straffrättens roll i samhället. Den teoretiska kunskapen som i någon mån utgör själva grunden för rättsvetenskapen måste dock förenas med praktiska utgångspunkter och behov. Härtill kommer de vid varje tid rådande politiska och sociala drivkrafter, som utan tvekan påverkar och driver också rättsvetenskap-

lig forskning. En angelägen uppgift härvidlag är att samhället garanterar forskningens oberoende och frihet. En viss oro kan vara motiverad i detta avseende.

Rättsvetenskapen har också en betydelsefull uppgift att fylla som stöd åt lagstiftning och rättstillämpning. Lagstiftarens primära roll är att vara rättsbildare. Lagstiftaren skall ge uttryck för vad folkstyret beslutar. All offentlig makt utgår från folket. Den offentliga makten skall dock utövas under lagarna. Det råder ett ömsesidigt beroende mellan lagstiftaren, domstolarna och doktrinen. Högsta domstolens och Regeringsrättens domar skall enligt min mening utsättas för granskning och i förekommande fall kritik. Rättsvetenskapen kan i denna form identifiera ett behov av ändrad lagstiftning, men också tillföra den praktiska rättstillämpningen vägledning och bidra till att den utvecklas och förbättras.

Rättsvetenskapens betydelse för rättstillämpningen är stor. Detta är ett område där doktrinen bör få stort genomslag. När domstolarnas roll ökar i betydelse bör detta leda till att också utrymmet för det rättsvetenskapliga inflytandet vidgas. Till detta bör även bidra en förändrad rättskällelära. När förarbetena får mindre betydelse borde rättsvetenskaplig forskning och doktrin vinna mark. Emellertid ställer EU-inträdet, Sveriges inkorporering av Europakonventionen liksom Lissabonfördraget nya och ökade krav inte bara på rättstillämparna utan likväl också på rättsvetenskapen. Svenska forskare blir hänvisade till att i ökad utsträckning studera utländska rättssystem och de sätt på vilka andra länder löser olika problem. Det är särskilt viktigt för att kunna förstå bakgrunden till det framväxande europeiska regelverket. Nya rättskällor kommer att introduceras och andra analysmetoder kommer därför att krävas. Till exempel kommer EG-domstolens och Europadomstolens avgöranden att kräva noggrann analys. Men också andra domstolars domar och beslut som har inflytande på den europeiska rättsbildningen förtjänar forskning, t.ex. den tyska författingsdomstolens.

Rättsvetenskapen och advokaten

Rättsvetenskapen måste innehålla en ändamålsenlig pragmatisk forskning, som tar sin utgångspunkt också i praktiska problemställningar utan att förringa värdet av den juridiska grundforskningen, med uppgift att placera rättsordningen i en teoretisk helhetsanalys. Det är ur ett advokatperspektiv givet att en intressant rättsvetenskaplig forskning måste verka i nära anslutning till den praktiska rättstillämpningen, annars riskerar rättsvetenskapen att bli ointressant för andra än akademikerna själva.

Behovet av vägledning är stort särskilt inom de områden där lagstiftaren antingen varit otydlig eller lagstiftning helt enkelt saknas. Som praktiker behöver man vägledning såväl vad gäller helhetsbilden inom ett visst rättsområde som konkreta svar på svåra tillämpningsfrågor. Eller som advokaten Lars Edlund redan 1992 uttryckte saken i SvJT: "Advokaten är betjänt av vägledning. Det gör sig särskilt påmint inom de områden där lagstiftaren brister." Med beaktande av den mycket snabba lagstiftningstakt som numera kännetecknar inte bara lagstiftningsarbetet inom EU utan också nationellt kan man utgå från att dessa brister inte blir mindre framöver.

Rättsvetenskapen har, som tidigare påpekats, genom doktrinen en avgörande betydelse för advokaters möjlighet att utföra sitt arbete. Här kan noteras att statsmakterna genom det sätt på vilket grunderna för skattefinansierad rådgivning tillhandahålls i realiteten inte tillåter advokater i rättshjälpsärenden och offentliga försvar att göra erforderliga efterforskningar i gällande rätt genom att söka i doktrin och rättsfall. Denna utveckling är olycklig ur flera aspekter.

Från rättsvetenskaplig utgångspunkt innebär det att advokaterna är hänvisade till att tänka fritt och förhindrade att ta reda på om de också tänkt rätt. I vart fall anser lagstiftaren och domstolarna att advokaterna inte skall ha rätt till ersättning för några mer omfattande rättsutredningar. Inom ramen för rättshjälpen har likaså det beloppsmässiga tak inom vilket klienten kan infordra extern utredning, t.ex. rättsutlåtande från någon rättsvetenskapsman, begränsats till 10 000 kr. Det inser ju var och en att frukterna av rättsvetenskapen bara kan komma den enskilde medborgaren tillgodo genom doktrinen och kanske inte ens då. Också frukterna av rättsvetenskaplig forskning riskerar att bli en plånboksfråga.

Rättsvetenskapen brukar dock i större mål med resursstarka klienter stötta advokater med rättsutredningar i olika former och för olika ändamål. Vikten av att få tillgång till auktoriteten inom ett visst område är så påtaglig att rättsvetenskapsmän ofta anlitas i ett tidigt skede för att också åstadkomma att en framtida förfrågan från motparten omöjliggörs på grund av jäv. Man blockerar så att säga tillgången till den viktiga sakkunskapen, dvs. den forskning som grundar sig på objektiva överväganden och väl beprövade tekniker. På Hjalmar Karlgrens och Knut Rodhes tid var det instrumentalt att kunna åberopa ett övertygande rättsutlåtande från någon av dessa lärda herrar. Utlåtanden refererades vid den tiden också flitigt i och av Högsta domstolen.

Det leder mig till en reflektion. Till skillnad från advokaten, som har en uttalad lojalitetsplikt gentemot sin klient, skall rättsvetenskapen stå för objektivitet. Där råder inte någon lojalitetsplikt gentemot beställaren. Rättsvetenskapen, om den vill bli respekterad, får inte bli en megafon för advokatens argumentering. Dessvärre är mitt intryck att det i ökad utsträckning förekommer plumpar i detta hänseende. Det kan handla om ett

rättsutlåtande i en stor process, där professorn, medvetet eller omedvetet, låter sig "köpas". Jag har själv från flera högre domare hört kommentarer av innebörd att en viss professors utlåtande saknar tyngd på grund av den frekvens med vilken denne tillhandahåller tillrättalagda expertuttalanden. Det är inte bra för den rättsvetenskapliga auktoriteten om intresset för upprätthållandet av oberoendet ger vika för andra mindre ädla intressen. Kanske borde vissa rättsvetenskapare visa större återhållsamhet vad gäller författandet av rättsutlåtanden, även om man kanske inte behöver gå lika långt som Jan Hellner, som i princip inte skrev några betalda rättsutlåtanden.

Lika litet som någon forskning får grundas på populism, utan alltid skall vara grundad på vetenskap och beprövade tekniker, får utformningen och analysen i ett rättsutlåtande påverkas av andra intressen. Det riskerar att urholka tilltron till forskningens oberoende och därmed dess legitimitet. Samtidigt kan givetvis forskningen inte helt avskärma sig från verkligheten. Det är angeläget att rättsvetenskapen är verklighetsanpassad i den meningen att den adresserar verkliga företeelser och normförskjutningar.

Rättsvetenskapens förändrade villkor

Vad som är rättsvetenskapens kärnuppgift har diskuterats i det oändliga och det förekommer delade meningar om detta. En viktig uppgift för rättsvetenskapen är givetvis att forska om rättsreglernas uppkomst, sammanhang och tillämpning. Det är ett sätt att förklara rättssystemet och dess natur. Den rättsvetenskapliga forskningen är en nödvändig hörnsten i det rättsliga systemet. Dess utveckling är emellertid bekymmersam i flera hänseenden.

Rättsvetenskapens roll som aktiv deltagare i samhällsutvecklingen har, vågar jag påstå, dessvärre inte den framskjutna plats den förtjänar. Det finns nog flera förklaringar till detta av såväl systematisk som kulturell art. Dess jämförelsevis diskreta ställning i samhället kan nog förklaras med den allt sämre forskningsmiljön.

Forskningen är splittrad på alltfler lärosäten. Kvaliteten varierar betänkligt. Inte minst de mycket otillfredsställande ekonomiska villkoren påverkar givetvis också forskningsmiljön. Detta i sin tur leder till att det blir allt svårare att rekrytera de bästa krafterna. En utveckling som jag befarar redan har inletts.

Universitetens och de enskilda professorernas oberoende och integritet har i någon mån också reducerats till förmån för ekonomiska styrmedel som på sikt riskerar att urholka kvaliteten och auktoriteten i forskningen och de resultat som i olika former skall bistå den praktiska tillämpningen

av rätten. Vissa områden är också tidstypiska i den meningen att vissa ämnen plötsligt blir föremål för mycket stort intresse, genusforskning är ett sådant exempel. Andra områden får i motsvarande utsträckning mindre utrymme.

Gemensamt är dock att forskningen är underfinansierad, att flera professorer saknas på de olika lärosätena och att forskningen riskerar att kvalitetsmässigt undergå en försämring. Avskaffandet av de traditionella professorerna är i detta hänseende, enligt min mening, problematiskt för forskningens långsiktiga kvalitet. Tack vare privata forskningsstiftelser kan forsknings- och tryckbidrag lämnas till rättsvetenskaplig forskning. I många fall utgör dessa bidrag förutsättningen för att det över huvud taget produceras och trycks några avhandlingar. Det är bedrövt!

Även demokratins och parlamentarismens införande kan på sitt sätt sägas ha inverkat negativt på rättsvetenskapens roll i samhället. Under det grundläggande mottot i regeringsformen att all makt utgår från folket har rättsvetenskapen i någon mening reducerats till en iakttagare istället för en deltagare i den omedelbara rättsutvecklingen. Denna trend borde dock av skäl som jag närmare kommer utveckla nedan upphöra som en följd av internationaliseringen och den ökade judikaliseringen.

Tyvärr har rättsvetenskapen inte heller av egen kraft lyckats flytta fram sina positioner. Alltför sällan framträder, med några få undantag, forskare inom rättsvetenskapen i den allmänna debatten. En stundtals förvånande försiktighet från de juridiska institutionerna har tidigare kunnat iakttas. Mitt intryck är dock att en positiv förändring har kunnat skönjas på senare år. Framförallt inom straff- och straffprocessrätten liksom inom kriminologin, har forskare aktivt framträtt såväl i det offentliga samtalet som inom ramen för offentliga utredningar, i frågor om hemliga tvångsmedel, utökad signalspaning, sexualbrott samt införande av tortyr som förhörsmetod. Det tycker jag är bra!

Även bristande ekonomiska resurser hos användarna, dvs. advokater och domstolar, påverkar rättsvetenskapens betydelse och genomslag. Europadomstolen i Strasbourg saknar t.ex. i princip eget bibliotek. Det är bara ett exempel på hur finansiella resurser i realiteten har en avgörande betydelse för möjligheterna att i praktiken omsätta vad forskningen i teorin kommit fram till.

Samtidigt möjliggör den nya tekniken att tillgången till information har underlättats betydligt. Metod och systemutveckling har därigenom också förbättrats avsevärt. Rättsinformationen har kommit att påverka forskningen på ett revolutionerande sätt. En mindre lyckad följd av den nya tekniken är emellertid att avhandlingarna, liksom uppsatser som denna, tenderar att bli väl långa. Inte alltid till det bättre.

Utbildningen

Undervisningen har alltid varit omdiskuterad. Det har hävdats att den är för ålderdomlig och alldeles för lite anpassad till den praktiska verklighet som möter den nybakade juristen. Studenterna utbildas i allt för hög grad till att bli ämbetsmän och domare. Det praktiska handhavandet av rättsreglerna ges ett mindre framträdande utrymme. Det tror jag alltjämt är ett giltigt påstående.

Bland studenter och arbetsgivare finns ett starkt önskemål om att juriststudenter skall få utbildning i såväl juridisk-praktisk metod som i muntlig och skriftlig framställning. En sådan utveckling är ur ett advokatperspektiv önskvärd även om den kan komma att ske på bekostnad av delar av de mer teoretiska momenten i utbildningen. Många advokater kan vittna om att nyanställda jurister oftast har eminenta teoretiska kunskaper i juridik, men betydligt sämre förståelse för och insikt i juridisk metod och praktisk tillämpning. Inte heller kunskaperna i muntlig och skriftlig framställning ligger på den nivå man kan förvänta sig efter nio terminers universitets- eller högskolestudier.

Den tid är förbi när majoriteten av de utexaminerade fick möjlighet till praktisk skolning genom notarietjänstgöring. Juristutbildningen måste därför anpassas till dagens verklighet och krav. Att de olika juristutbildningarna skiljer sig åt så mycket är ett problem inte minst för studenter som önskar byta studieort, men även för arbetsgivare som har svårt att jämföra studenter från olika lärosäten. Samtidigt finns ett önskemål från studenterna att få större frihet att komponera en "egen" examen eller att läsa parallella kurser samt att få möjlighet att läsa specialkurser på olika högskolor och inkludera dessa i examen. Det vore önskvärt att standardisera de obligatoriska kursmomenten syftande till att samma krav ställs vid samtliga lärosäten. Jag har intrycket av att studenterna i dag upplever att de i alltför stor utsträckning är utlämnade till examinatorns godtycke.

Det finns också skäl att framhålla behovet av att juristutbildningen belyser advokaternas roll i rättsväsendet och att juridisk metod och problemlösning analyseras ur ett advokatperspektiv. Juristutbildningen har av tradition fokuserat framför allt på domarens roll och domstolarnas metod och arbete. Jag tror man kan hävda att det alltför sällan hålls seminarieövningar med utgångspunkt i hur ett partsombud argumenterat och fört sin talan i något av Nytt Juridiskt Arkivs prejudikatfall. I dag är det väsentligt fler nytexaminerade jurister som direkt efter avslutade studier anställs på advokatbyråer än som genomgår notariemeritering. Något genomslag borde detta rimligen få på utbildningen.

En välbehövlig översyn av juristutbildningen måste givetvis också beakta internationaliseringen av juristyrket. Inte minst medlemskapet i EU har ökat behovet av anpassning till förhållandena i andra länder. Sorbonne/

Bologna-processen är bara ett exempel på den inverkan Sveriges internationella åtaganden redan har på nationella utbildningar.

Rättsvetenskaplig forskning i framtiden

Enligt min mening krävs en rättsvetenskaplig forskning som tar avstamp i en framåtsyftande kritisk analys som innehåller förslag till nya lösningar. Vissa rättsvetenskapens företrädare uppvisar en ovilja att angripa forskningen ur ett de lege ferenda-perspektiv. Forskningen tenderar då att begränsas till en deskriptiv analys av lagstiftning och praxis. Ett synsätt som riskerar att begränsa rättsvetenskapens betydelse till att beskriva vad som tros vara gällande rätt ur ett domstolsperspektiv. Det finns, som flera påpekat, andra viktiga perspektiv. Dessa perspektiv har i stor utsträckning åsidosatts; nämligen parternas, lagstiftarens och inte minst samhällets i stort.

Rättsvetenskapen borde enligt min mening i mycket högre grad inriktas på rättspolitik, lagstiftning och utveckling. Detta skulle gagna den praktiska tillämpningen av de forskningsresultat som rättsvetenskapen uppnår. Rättsvetenskapen skulle därmed i ökad utsträckning bidra med viktig kunskap till samhällsutvecklingen, rättssystemet och det praktiska rättslivet. Rättsvetenskapens roll i samhället skulle förstärkas.

Om man beaktar den snabba utvecklingen som äger rum till följd av globaliseringen, inte minst EU-inträdet och Lissabonfördraget, finns det många angelägna uppgifter att ta sig an för rättsvetenskapen om den vill att den forskning som bedrivs ska ha något praktiskt inflytande på samhället och dess rättsordning också i en framtid.

Att juristernas roll i det västerländska samhället ökar står alldeles klart. En del menar att det sker på bekostnad av politiken. Andra anför att juridikens ökade betydelse är ett resultat av politikernas beslut och att det inte är ett nollsummespel, utan att rätten i själva verket bidrar till att öka legitimiteten i de politiska besluten.

En orsak till juristernas ökade betydelse i ett europeiskt perspektiv torde vara den normharmonisering som utgör en viktig del av det europeiska projektet. Detta stärker den process som brukar betecknas som samhällets och det politiska livets judikalisering. Pådrivande i denna process har givetvis varit inträdet i EU, inkorporeringen av Europakonventionen i svensk lag och nu senast Lissabonfördraget. Härtill kommer nya rättsområden samtidigt som den rättsliga regleringen blir mer komplicerad och ingående. Av stor betydelse är också att domstolarnas kontrollmakt till följd av detta ökar. Det finns anledning att vara uppmärksam på denna utveckling. Den kan nämligen på sikt leda till en ökad risk för att politi-

kerna anser sig tvingade att förstärka samhällets inflytande över domstolarna och att oberoendet därigenom hotas.

Rättens betydelse i konstitutionella sammanhang har därför fått förnyad aktualitet. Domstolarnas normprövningsrätt är en fråga som diskuteras mycket. Detsamma gäller frågan om införandet av en författningsdomstol. Forskning med utgångspunkt i grundlags- och författningsfrågor får ökad betydelse för dessa frågor. Maktindelning, rättssäkerhet och rättstrygghet är i dagens samhälle frågor av central betydelse. Rättsvetenskapen har ett ansvar för analys och förslag till lösningar i ett rättssamhälle. Om man läser Integritetsskyddskommitténs betänkanden *Skyddet för den personliga integriteten, Kartläggning och analys* (SOU 2007:22) och *Skyddet för den personliga integriteten, Bedömningar och förslag* (SOU 2008:3) förstår man dessvärre att rättsvetenskapens inflytande på folkstyret när det gäller införande av nya tvångsmedel och annan integritetsinskränkande lagstiftning varit starkt begränsat.

Om frågor som rätt och rättvisa och rättsordningens betydelse för välfärdsstaten skulle få ett utökat rättsvetenskapligt utrymme också i den allmänna debatten och inte vara förbehållet juriststudenterna, som för tillfället läser allmän rättslära eller möjligen straffprocess, tror jag att kvaliteten i lagstiftningen skulle förbättras. Det är alldeles tydligt att kvaliteten på våra lagar är sämre i dag än tidigare. Det finns flera förklaringar till detta. En tydlig tendens är att den tidigare tekniken med offentliga utredningar, med inte sällan mycket öppna och förutsättningslösa direktiv, har ersatts av interna departementspromemorior med mycket smala direktiv, där det sällan tänks fritt och därmed heller inte helt rätt. Mot denna bakgrund är det bra att den rättsvetenskapliga forskningen tar denna uppgift på stort allvar och utgör en tydlig motvikt till den alltmer ytliga och i viss mån mer politiserade utredningsapparaten. Inte minst skulle analysen av de värde- och målkonflikter som uppkommer löpande behöva utredas noggrant.

Mitt intryck är att rättsvetenskapen i ökad utsträckning kommit att godta argument och värderingar som har relativt sett svag förankring i de positiva rättskällorna. Betydelsen av mänskliga rättigheter, jämställdhetsfrågor, miljöfrågor m.m. har förmodligen bidragit härtill.

Genom att utvecklingen går mot ett ökat inflytande för övergripande normer leder det till en försvagning av den nationella rättsstaten. Man kan uttrycka det som att rätten har tagit terräng från staten och överlåtit till internationella organ som EU och FN. Vissa forskare som t.ex. Peter Hanau hävdar att rätten skapar staten och inte tvärtom. Det är en intressant tanke. Rätten har enligt många mening i väst även kommit att ersätta andra normer som religion och moral som samlande kraft. Detta är särskilt tydligt i mångkulturella sekulariserade samhällen. I dessa samhällen blir rättsordningen om inte den enda gemensamma nämnaren så i vart fall en av de vik-

tigaste. Enligt min mening är därför en av de viktigaste uppgifterna för den rättsvetenskapliga forskningen att identifiera normativa förändringar i samhället. Detta är särskilt angeläget i ett mångkulturellt samhälle med olika religiösa och kulturella traditioner. Då är äktenskapslagstiftningen, arbetsrätten, hyresrätten, straffrätten, processrätten liksom miljörätten av särskild betydelse. Att vi framgent kan förvänta oss en utveckling där det mångkulturella samhället får ett ännu större påverkan på rättsbildningen är klart. Ett färskt och intressant exempel på sådana strömningar är ärkebiskopen av Canterburys tankar om att öka sharialagstiftningens genomslag i det engelska samhället.

Avslutning

Synen på vad som är rättsvetenskap och vad denna vetenskaps huvuduppgift är har ägnats mycken möda. Om all den energi som lagts ned på att definiera rättsvetenskapens innehåll, uppgift och gränser i stället hade koncentrerats på att utveckla analysmetoder till förmån för ett mer framåtsyftande och dynamiskt perspektiv och angreppssätt, hade nog rättsvetenskapens betydelse inom ramen för samhällsutvecklingen och i det praktiska rättslivet varit större.

Trots de många beröringspunkter som finns mellan rättsvetenskapen i teori och praktik saknas i Sverige ett närmare etablerat samband mellan universiteten, advokatkåren och rättsväsendet. Ett sådant samarbete skulle ytterligare förstärka forskningens betydelse och vara till gagn för hela rättsystemet.

Behovet av rättsvetenskapen i det praktiska rättslivet har, som jag tidigare berört, ökat till följd av de stora förändringar som internationalisering och EU-inträdet, liksom inkorporeringen av Europakonventionen i svensk rätt, inneburit. Rättsbildningen sker samtidigt i ökad utsträckning utanför domstolarna. I många av dessa nämnder och andra specialorgan (på nationell eller internationell nivå) medverkar ofta lekmän och icke-juridiska experter. Detta kan givetvis också påverka perspektivet för rättsvetenskapen.

Jag ser dock inte att rättsvetenskapen ännu fått den betydelse och det genomslag den förtjänar. Måhända har politikerna i vårt svenska välfärdssamhälle inte funnit det lika angeläget att satsa på rättsvetenskaplig forskning som på "utanförskap" eller "vård, skola och omsorg". Möjligen råder en viss distans och osäkerhet i förhållande till jurister och deras roll i samhällsbygget? Jag tror att det är så. Kanske behöver också juristerna ett gemensamt politiskt mantra för att få genomslag för sina frågor?

Avslutningsvis menar jag att såväl rättsvetenskapen som den praktiska tillämpningen av rätten bör ta intryck av Aristoteles argumentation om kravet på rättvisa och dess juridiska konsekvenser. Rätt och rättvisa måste gå hand i hand.

Jag tror därför att den ökade rörligheten mellan olika professioner inom det juridiska fältet är mycket nyttig. Det finns t.ex. utmärkta exempel på det fruktbara i att vara såväl teoretisk rättsvetenskapare som praktiserande advokat, liksom på nyttan av att som forskare lämna fakulteten till förmån för rättstillämpningen. Den inblick i praktik och teori som en sådan rörlighet innebär främjar en ökad förståelse och insikt i de mycket olika roller och betingelser under vilka jurister arbetar. Sådan kunskap är till gagn för såväl forskaren, domaren som advokaten och ytterst rättssamhället.

Gertrud Lennander är en utmärkt företrädare för den sköna och svåra konsten att kunna förena teori och praktik. Genom sina insatser har hon aktivt bidragit till rättsvetenskapens inflytande över centrala delar av juridiken och samhällsutvecklingen.

Att det i Högsta domstolen sedan flera år finns företrädare för såväl rättsvetenskapen som advokatkåren har med all säkerhet gagnat rättsbildningen. Och en sak kan nog alla vara överens om: Även om inte alla är lika flitiga att göra tillägg för egen del har de båda tidigare professorerna, liksom den tidigare ordföranden i Advokatsamfundet, rykte om sig att inte bara fritt tänka utan också – rätt.